

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Т.М. ЛИСЕНКО

Україна, м.Запоріжжя, Національний заповідник «Хортиця»

Музей в сучасному світі є не лише місцем збереження, обліку та вивчення пам'яток культури. Сьогодні музей – це науково-просвітницький, освітній заклад, який ставить перед собою, окрім специфічних професійних завдань, також широкі науково-освітні, естетичні та виховні завдання. Можна стверджувати, що сучасний музей – це своєрідний центр духовної культури майбутнього. Таке розуміння ролі і місця музею в останні десятиліття зробило актуальним сприйняття музею, як цілого соціального інституту з його багаточисленними функціями, напрямками, формами в їх органічній взаємодії.

З основних напрямків музейної діяльності особливо визначається його наукова, експозиційна та освітньо-виховна діяльність. Але сучасний музей чітко реагує на всі соціальні та економічні зміни, які відбуваються в суспільстві. Зміна економічних умов та життєвих орієнтирів змінила самі основи музейної діяльності. Музеї вже не обмежуються лише науковими чи освітньо-виховними завданнями. Вони стають одними з головних чинників світової економічної стратегії в туристичній галузі, що примушує їх постійно розвивати систему створення нових програм і форм музейної діяльності, однією з яких є музейна педагогіка.

Поняття музейної педагогіки було сформоване та введене в науковий обіг на п. XX ст. в Німеччині і пов'язане з іменами А. Лихварка, А. Рейхвена, Г. Фройденталя. Спочатку його трактували як напрямок музейної діяльності, зорієнтований на роботу з учнями. У 1913 р. на конференції «Музей як освітній та виховний заклад» (м. Мангейм) А. Лихварк першим сформулював ідеї про освітнє значення музеїв і запропонував новий підхід до відвідувача як до учасника діалогу. Впровадивши в практику метод «музейних діалогів», він вперше показав роль екскурсовода або музейного працівника, як посередника, який допомагає відвідувачам у спілкуванні з мистецтвом, розвивати здатність бачити та насолоджуватись мистецтвом [1].

Говорячи про історію розвитку музейної педагогіки, не можна оминати історію створення Дитячих Музеїв. Своїм корінням історія створення вітчизняних дитячих музеїв уходить в пост жовтневий період, а саме, в 20-30-ті роки XX ст. і пов'язана з так

званими «авторськими» музеями. Пояснюється це тим, що в їх створенні і реалізації стояли талановиті і неординарні люди. Але в силу їхньої неординарності, з одного боку, і передчасності, з іншого, доля дитячих музеїв драматична – їх зміст і форма, в ті часи, здавались надто сміливими. І все ж таки, спробуємо стисло охарактеризувати їх, аби почерпнути те цінне, що можна втілити сьогодні.

Дитячі музеї на території колишнього Союзу сформувались на хвилі реформ педагогічної системи. Програми ці були спрямовані на задовольняння дитячих потреб в грі та творчості. Так у 1905 році групою педагогів (С.Т. Шацький, Л.К. Шлегер, А.У. Зеленко) був створений перший в Росії Дитячий клуб. Його мета: проведення культурно-просвітницької роботи серед дітей з малозабезпечених сімей. В клубі, який отримав назву «Сетлемент», ввечері збирались діти для бесід з співробітниками клубу та для занять в різних кружках. Діти 8-9 років займались ліпленням, ілюструванням книг. При клубі була кімната, яку називали «музеєм». Сюди збирали колекції з ботаніки, зоології, були полиці для дитячих робіт. Педагоги вважали, що дитина познає світ через всі органи чуття – так звана «чуттєва грамотність». На думку музейних робітників, все має викликати бажання щось зробити своїми руками. Не дивлячись на те, що ідея дитячих музеїв отримала підтримку робітників комітету просвіти, проект так і не був реалізований. У 1908 році «Сетелмент» закрили за обвинуваченням в «провадженні ідей соціалізму серед маленьких дітей».

Своєрідним музеєм дитячої творчості можна назвати Музей іграшки, створений відомим художником Миколою Дмитровичем Бартрамом. Унікальний педагог, який не тільки створював іграшки, але й досліджував їхню історію та значення в житті дитини. У 1906 році він очолив художній відділ Кустарного музею в Москві. Разом з однодумцями та послідовниками ідей Л.М. Толстого – І.І. Горбуновим-Посадовим і К.М. Венцелем – він прийняв участь в організації роботи «Дому вільної дитини». Як педагога, Бартрама цікавило питання синтезу творчої думки дитини з ручним трудом. В результаті в Кустарному музеї відкрилась виставка «Мистецтво в житті дитини» (1908р.), «Іграшки минулого і сучасного» (1909р.), «Як зробити іграшку» (1910р.). Микола Дмитрович замислив свій музей і як зібрання іграшок, і як центр вивчення ігрової діяльності дитини. Час був на його стороні. У 1918 році художнику-іграшкарю дозволили відкрити Музей іграшки. Фонди музею швидко поповнились завдяки процесу націоналізації садиб та антикварних магазинів. В музеї В.М. Бартрама діти не тільки виготовляли іграшки, але й мали «відрекомендувати» її. Гра-драматизація стала невід'ємною частиною роботи музею. Для ігор була відведена окрема кімната, де діти

поринали в улюблене заняття. Як слідство цієї роботи, навколо музею стали об'єднуватись лялькові театри Москви. Сам музей став найпопулярнішим серед дітей, а за відвідуванням він поступався лише Третьяковській галереї. Але у 1931 році музей перевели в Загорськ (Сергіїв Посад), де він втратив свого відвідувача. Його засновник пішов з життя в рік закриття музею.

Наприкінці 1920-х років в Москві відкрився ще один музей. Об'єктом його дослідження стала дитяча книга. Директор Музею дитячої книги (з 1934р.) Яків Петрович Мексин, педагог і музейний діяч, головну задачу музею бачив в ознайомленні юних відвідувачів з дитячою книгою – джерелом знань і засобом включення дитини в гру, а через це і в творчість. Основою музею стала виставка, організована до ювілею Держвидав (Госиздат) у 1929 році. Експозиція була створена так, що юні відвідувачі могли приймати участь в створенні окремих фрагментів книги. В друкарні дітей знайомили з процесом створення книги, діти могли самі надрукувати її частинку. При музеї діяли літературний, газетно-редакційний, поліграфічний, модельно-технічний кружки, де діти могли ознайомитись з процесом створення книги більш ґрунтовно. При музеї також працював тіньовий театр, репертуар якого включав зразки світової літератури. Музей дитячої книги був динамічною експозицією, захоплюючою грою та місцем спілкування. Він мав шалений успіх. Але... Мабуть, через популярність та неординарність музей погано вписався в той час. Я.П. Мексина репресували, а на музей нависли ярлик антиполітичності, весь його фонд передали на збереження до музею народної освіти, де він і був фактично втрачений для дітей.

Вітчизняна історія створення дитячих музеїв почалась в 20-х роках ХХ ст. і пов'язана з іменем Федора Івановича Шміта. Мистецтвознавець, музейний діяч бачив дитячий музей як центр вивчення психології дитячої творчості, як освітній простір і як музей-майстерню. У 1920 році на базі Першої художньої виставки він організував Музей дитячої творчості. Експонати цього музею – дитячі роботи. Перевагу віддавали не стільки естетичній досконалості роботи, скільки їх цінності як джерела дослідження художньої творчості дітей [2].

Ви, мабуть, помітили, що всі ці музеї були особисті та індивідуальні, адже несли риси своїх творців. Але вони мали і багато спільного – всі вони були спроектовані з урахуванням особливостей дитячої психології – з опорою на чуттєве сприйняття і активність дитини, яка намагається пізнати світ через гру. Але почавшись так впевнено і багатообіцяюче, розвиток дитячих музеїв зайшов у глухий кут. Історія свідчить, що влада тільки на словах відстоювала створення таких музеїв і сприяла їх початковому

становленню. Насправді її дії були спрямовані на їх знищення. Час рішучих та неординарних рішень в галузі теорії і практики дитячого музейного руху змінився періодом «прикручування гайок», панування догматичної педагогіки спрямованої не на розвиток особистості, а на формування виконавця чужої волі.

В 60-ті роки музейна педагогіка починає формуватись як особлива область знань і досліджень. Робота з аудиторією перестала розглядатись як другорядна. Великий вклад в розвиток музейної педагогіки на цьому етапі внесли німецькомовні держави. Саме в цих державах з'являються музейно-педагогічні центри, діяльність яких носила практичний і науково-дослідний характер:

- 1961 р. Зовнішня служба державних музеїв Пруського культурного надбання в Західному Берліні;

- 1963 р. Робоча група музейної педагогіки «Музейна школа» у Східному Берліні з власним друкарським відділом;

- 1965 р. зовнішня служба Кельнських музеїв;

- 1965 р. Художньо-педагогічний центр в Мюнхені з власним журналом «Школа и музей» та ін.

І все ж таки, дослідження цього періоду виявили розбіжність в розумінні суті музейної педагогіки і поставили під сумнів її, як наукову дисципліну, яка, нібито, має всі перспективи відокремитись в окрему науку.

На теренах колишнього Радянського Союзу поняття «музейна педагогіка» почали використовувати з 70-х років.

Аврам Мойсейович Разгон в 1982 р. на конференції в Іваново «Музей і школа» першим висловив думку про те, що музейна педагогіка – це не тільки наукова дисципліна, що об'єднує в собі комплекс суміжних наук, а це важлива практична задача [7].

У 80-ті роки концепція нового педагогічного мислення, в основі якого лежали ідеї гуманізації освіти через звернення до світової історії, культури, до духовних цінностей, стали особливо актуальними. Центральним для музейної педагогіки 80-х було поняття музейної культури відвідувача. Під музейною культурою розуміли ступінь підготовленості до сприйняття предметної інформації музею: усвідомлення цінностей оригіналу, вміння орієнтуватись в часі, це наявність у людини музейного відношення до дійсності, яке виявляється у повазі до історії, вмінні оцінювати в реальному житті предмети музейного значення. В ці роки на розвиток музейної педагогіки вплинула теорія діалогізму М.М. Бахтіна, згідно якої на зміну старого

типу монологічної культури йде новий – діалогічний. Отже, музей мав стати місцем культурно-історичного діалогу. А для цього наукові співробітники музею мали знайти нові форми спілкування відвідувачів з культурними цінностями.

Роки 90-ті. на зміну таких понять, як політико-просвітницька робота прийшов новий термін – культурно-освітня діяльність музеїв. В чому полягає різниця? Чи це була просто заміна поняття? Мета політико-просвітницької роботи з відвідувачами: висвітлити чи пояснити той чи інший історичний період, подію чи явище. Культурно-просвітницька діяльність музеїв роботу з відвідувачами бачить як процес передачі культурних значень та символів, метою якого є сприйняття інформації відвідувачами. Зміст культурно-освітньої діяльності виразився в різних формах організації роботи. Якщо в 70-ті рр.. їх було близько 10 (лекції, екскурсії, пішохідні маршрути, кружки, літературні вечори, студії...), то тепер їх класифікували як:

групові – індивідуальні; активні – пасивні; разові – циклові; традиційні – нетрадиційні...

Що ж стосується роботи дитячих музеїв, то на сьогодні існують дві моделі дитячих музеїв – європейська і американська.

В американській моделі акцент стоїть на першому слові – дитячий. Першочергова задача американської моделі – занурити дитину в стихію гри та пригод аби непомітно передати знання і дати можливість самому зробити відкриття. Ігрові методи та ігровий простір виходять на перший план. Прикладом може служити експозиція одного з найстаріших музеїв світу – Бостонський дитячий музей під назвою «Дім дідусі та бабусі», а також експозиція «Загадки історії» дитячий музей м. Індіанаполіс, де представлені дерев'яна хатина переселенців (1830 р.), міська вулиця п. ХХ ст. (1900р.) і французький магазин для торгівлі хутом. В Індіанаполісі також експонується діюча карусель к. ХІХ ст., на якій можна покататись. Форми спілкування в подібних музеях різні: забратись в поштову карету, покрутити руль старовинного автомобілю, надіти одяг часів прабабусь, або костюм вождя індіанського племені, самостійно виготовити традиційні прикраси, розмолоти зерно в дерев'яній ступці...

В європейській моделі акцент стоїть на слові музей. На відміну від американської, велике значення надається не тільки освітній, але й музейній цінності експонату. Далеко не всіх експонатів можна торкатись, а екскурсовод чи музейний педагог залишаються важливим персонажем музейного заняття. Для європейської моделі центральною є ідея занурення в певну історичну реальність. Проекти дають можливість

дітям через «зустріч з іншою реальністю» відчутти свою причетність до своєї мрії і культури, а також до культури інших держав і народів.

Слід зазначити, що поділ на європейську та американську моделі умовний, адже і в Європі є музеї створені за американським зразком, і навпаки.

Наприклад. Юнібакен – найкращий дитячий музей у Швеції. Це дім під дахом якого живе безліч казок. Одразу ж за входними дверима відвідувачі потрапляють на Майдан Казок. Тут живуть герої улюблених дитячих книжок: Карлсон, брати Лев'яче Серце, Мумі-тролі та багато інших. У будиночку «Дім Шкереберть» живе Пеппі-Довгапанчоха. В її домі можна гасати по всьому будиночку та навколо нього, міряти одяг, з'їжджати з гірки, бавитися на кухні Пепсі, гратися у класики, їздити верхи на її коні та розважатись як кому заманеться. Щодня в Юнібакені відбувається щось новеньке: то конкурс малюнків на обличчях, то виставка дитячих робіт, то нова театральна вистава – в Юні бакені діє найулюбленіший дитячий театр. Ніхто не залишиться голодним – в Юнібакені є ресторан, в якому знайдеться щось смачненьке і для дорослих, і для малих. А ще є магазин дитячої книги. Тут також можна придбати DVD-диски, книги на різних мовах, ляльки, іграшки.

Ще один приклад – виставковий проект дитячий музей у Франкфурті-на Майні. Мандрівка по виставці починається з приміщення, в якому знаходиться 10 різних чемоданів і дорожніх сумок (як сучасних, так і старих) і набір всяких речей, які зазвичай беруться в подорож. Задача дитини: самостійно зібратись в подорож. На наступному пункті діти заповнюють декларацію, проходять паспортний контроль і отримують «документ» - дозвіл на подорож. На наступному етапі – діти знайомляться з умовами подорожі по Індії або Марокко. Їм треба вибрати транспорт і взяти квиток. Наприклад, діти вибрали подорож по Марокко. Під час руху по виставці, діти відвідують марокканську хату з оригінальними предметами побуту, інтер'єром, одягом. Ще на одній зупинці можна спробувати сили в «іншій писемності», як від руки, так і на друкарських машинках. Завершується подорож виготовленням сувенірів зі шкіри: браслетів, гаманців, поясів в традиційній марокканській манері. Така гра-подорож в минуле інших держав і народів виховує у дитини поважне і толерантне відношення до інших культур, яка не гірше за свою, просто вона далі і в часі, і в просторі.

Слухання казок – найулюбленіше заняття дитини. Малюк підсвідомо ототожнює себе з різними героями, переживає ті ж почуття, вчиться вирішувати ті ж проблеми, з якими зустрічаються герої. Унікально втілена ця ідея в діяльності інтерактивного

музею Дім казок «Жили-были», заснований у 1995 році Благодійним фондом «Русская семья». Через казку та народну творчість музей знайомить дітей з традиціями та звичаями різних народів, дає можливість відчувати причетність до своєї культури, пробудити дитячу фантазію та допитливість, заохотити до читання. В Домі казок є все для цікавої подорожі: горище зі старими речами, підвал з казками, руська піч, а на дворі колодязь з живою водою і яблуня з молодильними яблуками. Основна форма роботи – театралізована екскурсія-подорож по казках, в якій і діти, і екскурсоводи – казкові герої.

Багатий досвід роботи з дітьми має Етнографічний музей Санкт-Петербурга. Це єдиний музей в світі, де найбільш повно представлені зібрання, що розповідають про життя, культуру і побут більш як 150 народів Європи і Азії. Знайомство з ними проходить в ігровій театралізованій формі. В «Школі ремесел» дитина своїми руками створює предмети побуту та народного мистецтва з природних матеріалів (глини, бересту, лози, дерева). В музеї улаштовують виставки дитячих робіт, конкурси, вікторини, ляльковий театр. При музеї діють археологічний та етнографічний кружки.

В 1990-ті роки, частково під впливом ідей іноземних колег, починають створюватись самостійні дитячі музеї та дитячі музеї при традиційних музеях. Дитячі музеї визначались, як місце зосередження дитячої культури, місце синтезу музею, школи, дитячого майданчика, клубу і т.п.

У 2001 році в Росії пройшла Перша Всеросійська конференція дитячих музеїв. Без перебільшення можна сказати, що в сусідній державі, на сьогодні, дитячі музеї – одна з динамічних і популярних форм, що впливово оновлює систему освіти.

В Україні, на відміну від музеїв Росії, США та країн Європи, про дитячі музеї багато говорять, але робота ведеться на рівні окремо взятих музеїв. Чому? Річ утім, що ідея спеціалізованого музею для дітей досі викликає неоднозначне відношення з боку музейних робітників. В дитячих музеях і фахівці, і відвідувачі зустрічаються з явищем малознайомим і частково провокаційним, з тим, що порушує традиційне уявлення про музей, як про зберігача цінностей. І справді, в діяльності дитячих музеїв закладено немало т.зв. «мін», які підривають сприйняття його, як музей.

По-перше, дитячий музей, як альтернативний музей, є ефективним освітнім інститутом, що дає можливість спиратись не на оригінал (як це прийнято в музейній практиці), а налюбий предмет освітнього значення. Внаслідок цього, на другий план відходять функції охорони та наукового дослідження колекцій, яких може просто і не бути в цьому своєрідному музею. Але те, що освітня діяльність будується на

предметній основі і в предметному середовищі, дає право дитячому музею називатися музеєм.

По-друге, наявність освітнього простору, яке спеціалісти називають інтерактивним або ігровим, де головними стають фізичні дії, досвід маніпулювання з предметами і власний експеримент самої дитини. Свобода простору апелює до унікальності кожної дитини, до його індивідуальних здібностей, до його попереднього попиту, знанням і стилю навчання.

Наведемо приклади роботи традиційних музеїв з дитячою аудиторією:

- Цікавий досвід в цьому напрямку має Дніпропетровський історичний музей ім. Яворницького (далі ДІМ). В ДІМ була розроблена цілеспрямована багато профільна програма «Музей і діти», орієнтована на зустріч з музеєм, протягом всього терміну навчання в школі. Програма створена з урахуванням важливіших принципів музейної педагогіки: з'єднання теорії з практикою, системність, спадковість, доступність, наочність, науковість. Співробітниками було розроблені заняття для трьох вікових категорій. Будь-яке заняття проводиться з використанням музейних предметів. Система програмних занять враховує різні аспекти історії, етнографії, релігії, літератури, мистецтва, тому вона і визначена як багато профільна. Обираючи з того, що пропонує музей, кожна школа може формувати власну програму занять. Це екскурсії та заняття для дітей початкової школи в музеї, виїзні заняття для початкових класів, для середньої школи та виїзні екскурсії-заняття для різних вікових категорій. Окрім того в практиці роботи Дніпропетровського історичного музею широке розповсюдження на початку 90-х років XX ст. набули музейні вечори, мета яких познайомити відвідувачів з окремими колекціями. Відомо, що більша частина експонатів знаходиться у фондах і, нажаль не часто з'являється на виставках. З часом музейні вечори трансформувалися у музейні вітальні, презентації, студія «Жива глина», «Новорічна екскурсія з подарунками», опрацьовується напрямок «Православне Подніпров'я» - святкування основних православних свят [8].

- У Чорноморському історико-краєзнавчому музеї розроблена програма «Музей-школі», яка розрахована на 5 років і не повторює, а доповнює шкільну програму. Діти пишуть роботи і захищають їх, приносять експонати та надають інформацію про них. Щорічно проводяться конкурси. Наприклад: «Історія вулиць...», «Быт и культура народов Крыма»...До цієї справи залучені спонсори. При музеї функціонує гурток юного екскурсовода. Дітям дають можливість попрацювати в залі експозиції. Програма затверджена дирекцією і узгоджено з місцевим керівництвом

освіти. Проводяться акції «Стародавня листівка», «Новорічна іграшка»...Діти несуть предмети і розповідають про них.

- Музично–меморіальний музей Соломії Крушельницької пропонує інтерактивну екскурсію для учнів молодших класів «Музей-це гарно, цікаво, весело». Проводиться ця екскурсія у формі гри. У групі до 10 дітей. У кожній залі дітям надається певне завдання. Проводяться для дітей 3-х років. Перед проведенням з'ясовується їх музейний досвід у ході попереднього спілкування. І потім надається завдання .

- Знайти предмет за описом ;
- Знайти куточок за фото;
- З чого видно, що предмет старий;
- Для чого цей предмет.

Батьки мають свою екскурсію окремо від дітей.

- Нетішинський міський краєзнавчий музей розробив програму «Музей для дошкільника». На урок в дитячий заклад йде два співробітника музею. Окремі предмети саме для того, щоб діти могли їх тримати. Під час зайняття йде відеозйомка, диск дарують вчительці. У 2000р. програма «Музей для дошкільника» почала діяти, а тепер музей в розкладі шкіл та дитячих садків. Теми подібних занять різні: «Символіка», «Птахи»... Кожна тема має «торбу» - підбір експонатів. В музеї екскурсій майже немає, тому практично всі співробітники працюють в освітніх закладах. При музеї існує творча студія «Літературна кав'ярня». «Нетішинський Оскар»- масовий захід при музеї . Мета: зробити відомими талановитих людей міста. У Нетішинському музеї цікавий досвід роботи з підлітками, навіть, розроблена програма «Лабораторія молодого дослідника» для старших класів.

- Миколаївський обласний краєзнавчий музей пропонує програму для вихованців дошкільних учбових закладів та учнів початкових класів. Розроблені екскурсії для маленьких відвідувачів, музикальні уроки, видані буклети з малюнками дітей, оповіданнями про музей, «Абетка лікарських рослин» для дітей, збірники кросвордів. Закріплюється матеріал в школах на уроках. Програма ця схвалена комісією з соціально важливих проектів при місцевій владі. В міських газетах друкують статті–оповідання для дітей про музикальні предмети.

- Чернівецький обласний художній музей має цілий комплекс календарно-тематичних розробок для шкіл в рамках програми «Художній музей школі»:

- пересувні виставки;

- тематичні екскурсії;
- лекції з відеорядом;
- перегляд фільмів на мистецьку тематику;
- День «Музей у школі»;
- День «Школи у музеї» під час канікул;

Хоч це і традиційні, але дуже популярні форми роботи з дітьми.

Культурно-просвітницька робота Національного заповідника «Хортиця» за 40 років пройшла шлях притаманний всім заповідникам\музеям: від рішення головним чином пропагандистських, ідеологічних задач 70-80-х, до освітньо-виховної моделі 90-х. Так у 80-х роках співробітниками заповідника була розроблена комплексна програма «Заповідник-школі». Затверджена науково-методичною радою ДІКЗ та Запорізьким обласним інститутом вдосконалення вчителів у 1987 році, вона була направлена в усі школи міста. Програма передбачала різні форми комплексного обслуговування, спрямовані на вирішення ідейно-політичного, патріотичного, трудового, морального, атеїстичного, естетичного, екологічного виховання. Програма являла собою перелік екскурсій та лекцій відповідно до навчальних предметів (біології, природознавства, літератури, географії) для 1-10 класів. Тематика була обширною: лекції з історії міста Запоріжжя, археологічних пам'яток Запоріжжя, Ленін і наш край, природа Хортиці. Як свідчать архівні документи НЗХ, в музеї проводили такі масові заходи як: зустрічі молоді з передовиками виробництва, прийом в піонери, тижні охорони природи, тижні музею в школі, зустрічі студентів з делегатами з'їздів, музейні вечори для студентів, Уроки миру, Дні пам'яті.

В 90-ті роки, коли заповідник набув статус Національного, а тематика музею була змінена на тему історії запорозького козацтва, змінились задачі та напрямки роботи культурно-просвітницької діяльності. Основною стала задача освітнього характеру: поглибити знання дітей з історії запорозького козацтва. Люди йшли в музей саме за знанням з історії. На це були спрямовані масові заходи: фольклорні свята «Різдвяна Хортиця», «Усмішки на призьбі», «Козацьке коло», «Хортицькі весна», конкурс «Тієї слави козацької повік не забути»; дитячі заходи «День знань», День відкритих дверей, свято «Ми маленькі козачата» та ін.

У 1997 році співробітниками культурно-просвітницького відділу Національного заповідника «Хортиця» була розроблена програма співпраці заповідника з учбовими закладами м. Запоріжжя. Затверджена у 1998 році, програма, була розрахована на 5-8

класи та містила розділи: тема, що вивчається в школі; послуги, що надає заповідник; що з цієї теми розробляється в заповіднику.

Тематика лекцій та екскурсій була обмежена темою історії запорозького козацтва та історії о. Хортиця. Форми роботи стали більш різноманітними: оглядові екскурсії по музею, тематичні екскурсії, екскурсії по виставках, по діорамах, комплексні екскурсії, урок-екскурсія. Лекції спирались на фондові колекції Національного заповідника «Хортиця» і носили культурологічний та мистецький характер. Що року проводились масові заходи до Шевченківських днів, Дня археології, Дня довкілля, присутніми на яких були школярі та гості міста [3].

Перші спроби нашого закладу замінити пасивне сприйняття інформації на активне, на безпосередню участь дитини у засвоєнні матеріалу були втілені в програму, яка включала в себе: гру-екскурсію по музею (три частини по 30 хв.: знайомство з музеєм, козацтво, виставки та діорами), ігровий тематичний ранок «Джури» (на майданчику біля музею), дитячу пішохідну екскурсію. Апробація даної програми показала, що в зв'язку з великим потоком екскурсантів в музеї стало не можливим проводити гру-екскурсію, адже вона затримувала інші групи, а це викликало невдоволення усіх. Проте, вже більше десяти років великим попитом користується ігровий тематичний ранок «Джури». Рухливі ігри на свіжому повітрі, загадки, розповіді про козаків, вдало підібраний інвентар – все відповідає віковим особливостям даної категорії відвідувачів і викликає позитивні емоції та враження. Слід сказати, що цю послугу замовляють не тільки для дошкільників та молодших школярів, але й для 5-6 були випадки, що й 8-х класів.

Що відбувається сьогодні. Загальний процес візуалізації, який проявився в значному збільшенні об'єму зорової інформації привів до того, що сучасна людина почала не помічати того, що могло вразити в дитинстві його батьків. Масове відвідування музею «всім класом», як і традиційна класно-урочна система освіти, що у свій час позбавила світ від безграмотності, тепер не відповідають потребам часу. Сучасне (постіндустріальне, інформаційне) суспільство вимагає розвитку індивідуальності, а не стандартних навичок, і ставить творче мислення вище ніж слідування єдиному зразку. Від музею відвідувач чекає вражень, живого та online спілкування, можливості «культурно відпочити». Це колись (років так 20-30 тому), музей, як школа та бібліотека, був чи не єдиним місцем здобуття знань, необхідних для соціального успіху. Сьогодні ж Інтернет, велика кількість книг, ТВ-програм та художніх фільмів з історії (екшнів) заповнюють пробіли в знаннях і надають

вражень. Сучасна музейна педагогіка має знайти відповідь на запитання: як змінити характер музейної комунікації, візуальній в своїй основі, в зв'язку з цими змінами.

Які напрацювання і які плани нашої установи в напрямку розвитку музейної педагогіки? Співробітники науково-просвітницького відділу заповідника працюють над створенням програми комплексного відвідування острова дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, а саме - серія музейних інтерактивних занять та серія пішохідних прогулянок по Хортиці. Програма має враховувати важливі принципи педагогіки, спиратись на вікові особливості, відповідати виховній роботі дитячих дошкільних закладів, будуватись виходячи з особливостей експозиції Музею історії запорозького козацтва та екскурсійного навантаження [4; 5; 6].

Музей\заповідник має стати потужним ресурсом альтернативної освіти. Так грамотно організована експедиція (археологічна, етнографічна, екологічна) в якій беруть участь діти, може стати для них і школою життя, і школою науки. Експедиційне життя задовольняє гостру потребу підлітків в подоланні повсякденної рутини. Для більшості школярів досвід зосередженої роботи поза комфортним приміщенням є абсолютно новим. Головне завдання керівника проекту зробити особливу емоційно-насичену атмосферу спілкування, «занурення» в історично-культурне середовище Хортиці, середовище особистого спілкування з пам'ятками острова.

Допоміжним ресурсом для шкіл мають стати освітні подорожі. З метою оздоровлення, відпочинку, навчання та виховання співробітники заповідника розробили мережу пішохідних маршрутів, кожен з яких має свою тематику, своє «обличчя». Прокладені стежки з'єднують найцікавіші в науковому, естетичному аспектах пам'ятки природи та історії на які так багата хортицька земля.

Запланована ще одна форма роботи заповідника\музею з відвідувачами – абонемент. Абонемент об'єднує заняття за тематикою і допомагає системному засвоєнню матеріалу, розвиває творчі та пізнавальні здібності дітей з врахуванням їхніх вікових і психологічних особливостей. Як свідчить досвід інших музеїв, частіше до таких програм звертаються батьки, які розуміють, що інтерес до навчання вже підірвано і його слід відновити, або інтереси дитини виходять за рамки шкільної програми.

Розглядається можливість задіяння ще одного напрямку культурно-просвітницької роботи музеїв - інтерактивні виставки для дітей, батьків та педагогів. Їх виставковий фонд складається на основі конкурсних робіт дітей, педагогів, сім'ї.

Роботи відвідувачів розміщуються в спеціально відведених вітринах та на одній із сторінок сайту музею\заповідника.

Все частіше музеї створюють педагогічні програми, в яких під однією темою, яка має певну педагогічну мету, об'єднуються різні форми роботи. Окремо зупинюсь на основних напрямках діяльності музеїв в плані педагогіки:

- інформування – це перша ступінь освоєння музейної інформації, тобто початкове отримання свідчень про музей, його колекцію або окремі музейні предмети. Воно здійснюється не тільки в формі лекцій та консультацій. Сучасне інформ. обслуговування охоплює найрізноманітніші способи надання інформації за допомогою комп'ютерів, друкованої продукції, розробленої і для дорослих, і для дітей;
- навчання – друга ступінь засвоєння музейної інформації. Навчання охоплює передачу та засвоєння знань, а також здобуття вмінь та навичок під час музейної комунікації. Навчання здійснюється в формі уроку-екскурсії, тематичного заняття;
- розвиток творчого початку – третій вищий ступінь засвоєння музейної інформації. Він реалізується формами студії, фестивалю, конкурсів, історичної гри...;
- спілкування. В цьому напрямку музей дає широкі можливості. Воно може бути організовано в формі зустрічі, клубу, брифінгу...;
- відпочинок. Як показує життя, сьогодні більша частина населення сприймає функцію музею саме як відпочинок. Для потреб відвідувачів в музеї організовують ярмарки, масові заходи, свята, концерти, Дні відчинених дверей...

Інтернет, глянцеви журнали, ТВ-програми, так звані «шоу» та художні фільми з історії ніколи не стануть конкурентами музею, при одній умові: дозволити відвідувачу не тільки бачити, чути, але й доторкнутись до музейного предмету. Це те, чого ніколи не дадуть сучасні технології. Музеям нагально слід вирішити проблему урівноваження своїх функцій: збереження історичних пам'яток – з одного боку, і їх доступності – з іншого. Тоді музеям не буде рівних, тоді музеї отримають більш важливе місце в житті суспільства. До них будуть йти як до філософа чи майстра – добровільно, і отримувати знання і попит з роздумом, через дію, відчуття і на особистому прикладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
2. Коссова И.М. Культурно-образовательная деятельность музеев //Институт переподготовки работников искусства, культуры и туризма Российской федерации. Сборник трудов творческой лаборатории «Музейная педагогика» кафедры музейного дела. – М., 1997. – 121 с.
3. Митрофанова Т., Моїсеєнко С. Культурно-просвітницька діяльність Національного заповідника «Хортиця» та сучасне рекреаційне навантаження об'єкта культурної спадщини України//Заповідна Хортиця: Збірник праць співробітників заповідника. – Запоріжжя: Дике поле, 2006. – 304 с.
4. НА Національного заповідника «Хортиця» №703. Звіт про науково-дослідну роботу м. н. с. Коновалової О.В. за 2010 р.
5. НА Національного заповідника «Хортиця» №704. Освітня програма «Світ музею для дошкільнят» (та методичне забезпечення) м. н. с. Коновалової О.В., 2010.
6. НА Національного заповідника «Хортиця» №709. Програма «Національний заповідник «Хортиця» дітям», 2010.
7. Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика: Учебное пособие/Б.А. Столяров. – М.: Высшая школа, 2004. – 216 с.
8. Чирич Л.М. Відображення сучасного стану інноваційних освітніх закладів Дніпропетровщини в музейному зібранні//Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі. – Випуск 11. – Д.: Арт-прес, 2009. – 608 с.